

A költői művek keletkezésének időrendje

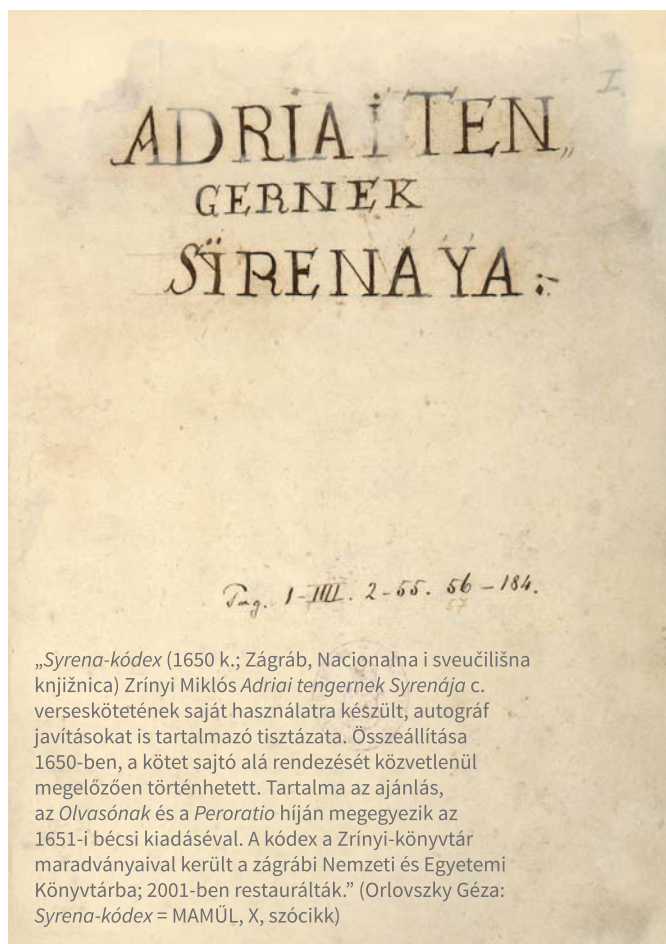
BENE SÁNDOR

Zrínyi Miklós költői életműve lényegében a *Syrena*-kötetben megjelent versekre korlátozódik. Ennél korábbiól mindössze néhány verses könyvbejegyzése maradt fenn. A *Syrena*-kötet anyagának nagy részét (a *Peroratio* kivételével) megőrizte a részben autográf ún. zágrábi kódex, amelyet nem sokkal a kiadás előtt állítottott, illetve állított össze a költő. Vagyis Zrínyinek is van „maga kezével írott könyve”, mint Balassinak (s talán már korábban is volt, hiszen az eposznak kellett, hogy legyen szerzői tisztázata); ennek egy bővített, s részben új koncepciót hordozó változata lett a nyomtatott bécsi kiadás (1651) alapja. A kötet után csak egy három darabból álló epigrammaciklust (*A idő és hírnév*), illetve egy siratóverset ismerünk tőle 1659-ben meghalt Izsák fia halálára (*Elégia*). Az előbbit a prózai műveket megőrző *Bónis-kódex* végén találjuk, az utóbbi a Zrínyi-könyvtár egyik kötetébe (Laurentius Beyerlinck nagylexikonába) csúsztatott lapon maradt fenn, másolatban. Tudunk még továbbá a

nagyvezekényi csatában (1652) elesett egykori iskolatárs és barát, Esterházy László halálát sirató verséről is, ám ennek nyoma veszett.

A versek keletkezésének sorrendjéről csak nagyon kevés támpont áll rendelkezésre, pedig a kronológia megállapítása jelentősen közelebb vihet a kötet ciklusrendjének helyes értelmezéséhez. Zrínyi maga a kötet előszavában (*Az olvasónak*) csak annyit árul el, hogy „egy esztendőben, sőt egy télben” vitte véghez munkáját. A korábbi álláspont szerint ez az egy tél az 1645–46-os tél volt, ám a kijelentés toposzként értelmezendő. Az

eposz szinte minden sora, strófája mögött komoly előtanulmányok húzódnak, az imitáció ilyen filológiai műgonddal való kivitelezéséhez jóval hosszabb időre, talán évekre volt szükség. Természetesen tűnt tehát, hogy ha ekkor kezdte írni a *Szigeti veszedelmet*, nem fejezhette be előbb, mint 1648 közepe, sőt, akár vége. Mint Kovács Sándor Iván írta: „Hosszú tél volt az, elkezdődött már 1645 őszen, s jó másfél évi megszakítással még 1648 áprilisa után is tartott” (Kovács, *A lírikus...* 62). Az újabb kutatási eredmények (Tusor 115–116) nyomán azonban ez a feltevés nem tartható. Az eposz zágrábi kéziratában még szereplő, majd a ki-

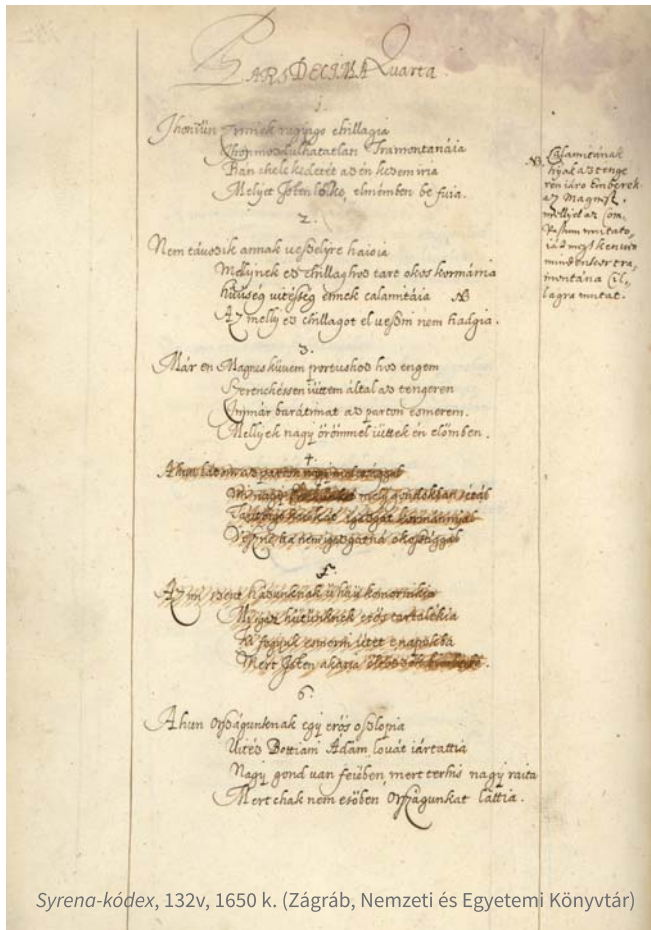
„*Syrena*-kódex (1650 k.; Zágráb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica) Zrínyi Miklós *Adria i tengernek Syrenája* c. verseskötetének saját használatra készült, autográf javításokat is tartalmazó tisztázata. Összeállítása 1650-ben, a kötet sajtó alá rendezését közvetlenül megelőzően történetelt. Tartalma az ajánlás, az *Olvasónak* és a *Peroratio* híján megegyezik az 1651-i bécsi kiadásával. A kódex a Zrínyi-könyvtár maradványaival került a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárba; 2001-ben restaurálták.” (Orlovsky Géza: *Syrena-kódex* = MAMÚL, X, szócikk)

adásból már aktualitását veszítve kihúzott strófák egyike Lippay György esztergomi érsek bíborosi kinevezését említi: „Ki fogjuk esmerni ütet e napokba, / Mert Isten akarja, öltözzék bimborba” (*Syrena-kódex*, 132v [XIV. 5: 1–4]). A Lippay bíborosságával kapcsolatos (később alaptalannak bizonyult) hír 1646 kora őszen jutott el Zrínyihez, következképpen ő ekkor már az eposz XIV. énekénél, azaz majdnem a munka végénél tartott. Arra lehet tehát gondolni, hogy noha az „egy tél” tézise tényleg topikus elem, és valóban hosszan elhúzódó alkotási időt kell az eposzról feltételeznünk, sokkal életszerűbb, ha az időtengelyen *visz-*

Elias Wideman: Lippay György képmása (MNM, Történelmi Képcsarnok)

szafélé haladva tágítjuk a határokat. Az Itáliából hazatérő fiatal Zrínyit a bontakozó tehetség, a becsvágy, a családi hagyományok és a társadalmi elvárások egyaránt arra ösztönözték, hogy a személyes érdekeltségű, családi témájú és politikailag is aktuálisnak vélt eposzba fogjon bele. Amelyet később akár kiegészíthetett, sőt, át is dolgozhatott, de a munka dandárját tényleg 1645–46 telén végezte el. Miért ekkor? Mert 1645 augusztusától október elejéig majdnem két hónapot Klenovnikon, a gazdagon felszerelt Draskovics könyvtár mellett töltött, majd hazautazott Csáktornyára – s az 1646. február 11-i lakodalma

Syrena-kódex, 132v, 1650 k. (Zágráb, Nemzeti és Egyetemi Könyvtár)

előtt végig otthon tartózkodott. Ez a bő félév nyugalom nagy idő, különösen a jórészt saját maga által gyűjtött-válogatott könyvtárral a háttérben – elegendő volt hozzá, hogy belelendüljön a munkába, felékesítse, átszerkessze kezdeti kísérleteit, és eljusson a IX. énekig. Az 1646 márciusi török betörést valószínűleg tényleg az eseménnyel egyidejűen örökítette meg az eposzban („Engemet pedig, midőn irom ezeket, / Márs haragos dobja s trombita felzörget, / Ihon hoz házamban füstölgő üszöget / Kanijsai török; óltanom kell eztet” – *Szv* XI. 3). Tovább írva a nyáron a művet, valamikor az 1646-os ős közepén valóban

befejezhette az intenzív munkát. Tél elején már bekapcsolódott a politikai küzdelmekbe, megindult a báni kinevezése körüli huzavona – nem volt több ideje. Ha jól meggondoljuk, pontosan ezt a változatot támasztja alá az előszó híres helye: „Virgilius 10 esztendeig írta Aeneidost; énnékem pedig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat” – nem azt mondja tehát, hogy egy év leforgása alatt készítette az egészet, hanem azt, hogy ennyi idő kellett a szerkesztés „végbe viteléhez”, vagyis hogy a korábbi kísérletek, töredékek ekkor álltak össze a keze alatt, méghozzá a nagyobb rész (a mű majdnem kétharmada) valóban a hangsúlyosan említett „egy télben”, a balul sikerült lakodalmat követő 1645–1646 fordulóján. [A lakodalmról l. *A vadász és Viola* című írást e lapszámban – *A szerk.*]

Ezzel azonban egyszermind elesik az a korábbi felfogás is, amely Zrínyi-lírárt (pontosabban annak szerelmi tematikájú részét) mintegy ujjgyakorlatnak, tollpróbának, költői felkészülésnek tartotta az eposz megírásához. Az eposz közismert invokációjának állítását („Én az ki azelőtt ifju elmével / Játszottam szerelemnek édes versével...” *Szv* I. 1: 1–2) nem lehet szó szerint értelmezni. Ellenkezőleg, az invokáció sorai nyilván utóljára íródtak az eposzból, és arra szolgálnak, hogy annak keletkezését egy fiktív időrendben és lelki fejlődéstörténetben pozicionálják. A líra azon része, amelynél egyértelmű az életrajzi kötődés, az Eusebia halálát sirató *Orfeus*-versek, az ezekre (is) hivatkozó *Feszületre*, valamint a kötet egészére visszautaló *Peroratio* bizonyosan a feleség halála, 1650 szeptembere után készültek – a többi viszont elvileg íródhatott az eposzsal egy időben (leginkább az eposz hőseit megszólaltató epigrammák), de itt is inkább az a valószínű, hogy szintén az eposz befejezése

Zrínyi Miklós mellképe, ismeretlen német mester, rézmetszet, 1672 (MNM, Történelmi Képcsarnok)

után, 1647 és 1651 között készültek. A kötet egészére tekintve annyi bizonyosan megállapítható: a lírai szövegek nem csupán körülveszik a kötetben az eposzt, hanem egyenesen ezek jelölik ki az eposz értelmezésének koordinátáit, koncepciót meghatározó súlyuk tehát messze meghaladja terjedelmi arányait. Továbbá: kivitelezésük színvonalát, forráskezelésüket és imitációs technikáikat, valamint az általuk megmozdított poétikai megfontolások jelentőségét tekintve nem az eposzra való felkészülésként, hanem inkább az eposzon való túllépésként, az érett költő remekeiként értékelhetők. Az eposz korábbi keletkezésére tehát nemcsak külső körülmények (életrajzi tények) utalnak, hanem az életmű belső hangsúlyai is logikusabban egyeztetetők ezzel a modellel. Ha Zrínyi írt is szerelmes verseket 1639 (az első leánykérés) és 1645 (az első, meghiúsult házasság) között Eusebiához, azok a versek bizonyára nem a *Syrena*-kötetben közölt *Viola*-versek. Legfőbb alpanyagként, műhelyforgácsként használhatta őket a kötet összeállítása során. A Zrínyi-líra szinte minden sora előre- vagy visszautalást tartalmaz, kiszámított motívumháló fonja össze a kötetet nyitó *Idilium*okat és az azoknak tükörképszerűen megfelelő *Orpheus*-verseket. Mivel a *Fantasia poetica* ugyancsak páros kompozíciója („Az vadász elnyugszik...”; „Te, ki gyönyörködöl...”) tematikusan az *Idilium*okból következik, az *Arianna sírása* pedig az eposz írásának fiktív idejét helyezi el a *Peroratio*hoz vezető sorban – nyilvánvaló, hogy a lényegi kérdés a szerelmi ciklust illetően a két *Orfeus*-

vers és a két *Idilium* keletkezési sorrendjének megállapítása. Ettől függ a többi vers datálása. A jelenlegi ismeretek alapján a legvalószínűbb történet a következő.

Voltak korábbi verskísérletek, de a lírai versek könyvének ötletét és lehetőségét egy tragédia teremtette meg: a hitves halála. Ekkor merülhetett fel Zrínyiben, hogy saját története kapcsolatba hozható a petrarcai mintával, hiszen Petrarca életművét is Laura halála osztja ketté: a *Daloskönyv* létrejöttének feltétele (és ára) a kedves halála. Az eposzt magában is meg lehetett volna jelentetni – egységes koncepcióba ágyazásának, lírai narratívába illesztésének ötlete azonban 1650-ben, a családi tragédia idején merülhetett fel. Ez indította meg Zrínyiben a Pluto-Proserpina asszociációt, majd az *Orfeus*-verspár kidolgozása után hozzálátott a fiktív előtörténet kidolgozásához: megírta az *Idilium*okat és a *Fantasia poeticát*. Úgy tűnik tehát, hogy a kötet lírai versei egységes terv keretében készültek, a verseket átfonó motívumháló koncentrált, szinte egyidejű írásra utal, amire szűk egy év állt a szerző rendelkezésére, 1650 szeptembere és 1651 augusztusa között. Eposzra kevés, de éppen elegendő idő a kis számú lírai vers tudatos ciklussá komponálására, és a kötetkompozíció megalkotására. Az ismert verses művek valószínűsíthető keletkezési sorrendje ilyen módon a következő:

◆ *Primavera alli amanti / Tavasz szerelmeseknek* (két nyelven, olaszul és magyarul): 1636 és 1643 között

◆ *Szigeti veszedelem*

- első kísérletek, részletek és epizódok kidolgozása: 1630-as évek vége
- II–IX. ének: 1645 nyara – 1646 tavasza
- X–XV. ének: 1646 őszi
- első ének: 1646 végéig
- javítások, módosítások, a fikciót megtörő direkt szerzői megszólalások beiktatása, az invokáció (I. 1–6) elkészítése, a XIV. ének 4–13 kihúzása: 1648 és 1650 között
- számozatlan strófák (XIV. és XV. ének végén) betoldása: 1651 nyara

◆ *Una est et verax...* (latin epigramma): 1647 után

◆ *Assai ben balla a chi la fortuna suona / Java szerencsének...* (magyar) –1648 után

◆ A *Syrena*-kötet lírai versei

- Epigrammák (*Attila: Epigrammata; Buda; Szigeti Zrínyi Miklós; Deli Vid, Sarkovics; Radivoj és Juranics vajdák; Farkasics Péter*) 1647 és 1650/51 fordulója között
- Viola-ciklus (*Idilium I–II, Arianna sírása, Fantasia poetica I–II; Orfeus I–II*), a sorrend nem megállapítható: 1650 ősze –1651 tavasza
- *Feszületre*: 1651 tavasza
- *Peroratio*, valamint a paratextusok (*Dedicatio, Az olvasónak*): 1651 nyara

◆ [Esterházy-epicédium] – 1652 telén

◆ *Az idő szárnyon jár...; Nem írom pennával...; Befed ez a kék ég... [Az idő és a hírnév I–III]* – 1653 előtt

◆ *Elég volt Istennél Ábrahám jókedve... [Elegia]*

A kronológiai kombinációk sosem öncélúak, ezúttal sem azok. A következők utólagos kép változása. Széchy Károly, Zrínyi első modern monográfusa, körkörös érveléssel élt: a lírai versekből életrajzi tényeket próbált kiolvasni, majd a kinyert „adatok” segítségével datálta a versek keletkezését. Olvasata petőfiesítette a Zrínyi-lírárt (hiszen a pozitívizmus korának megfelelő Petőfi-értelmezés stratégiáját követte), a későbbi kutatás pedig radikálisan nem bírálta felül az általa kialakított kronológiát. A halmozódó adatok azonban lassan szétfeszítették ezt az értelmezői keretet, s a művek változó keletkezési rendje a szerzőről alkotott képet is módosítja. Ha Zrínyi a nagy közösségi feladattal, az eposzsal kezdte a pályáját, akkor a magyar irodalom azon szerző-típusához tartozik, amelyet Vörösmarty vagy Arany reprezentál a legnagyobb súllyal. Nem véletlen, hogy éppen ez a két költő-utód értette talán a legmélyebben a Zrínyi-örökséget.

Mindez azonban pusztán kiindulópont, s még nem sokat mond arról a képről, amit Zrínyi maga szeretett volna magáról kialakítani a verseskönyvében, arról, hogy mi volt a célja és szándéka a művek éppen ilyen sorrendjének a kialakításával, a valós keletkezési sorrend átalakításával – hiszen a *Syrena*-kötet egyik legfontosabb narratív szála maga a kötet írása, a kronológia (a fiktív kronológia!) tematizálása.

Irodalom

ARANY János: *Zrínyi és Tasso* [1859–1860] = *Összes Művei*, X, s. a. r. KERESZTURY Mária, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962, 330–439.

KOVÁCS Sándor Iván: *A lírikus Zrínyi*, Budapest, Szépirodalmi, 1985.

SZÉCHY Károly: *Gróf Zrínyi Miklós*, I–V, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1896–1902.

TUSOR Péter: *Purpura Pannonica: Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*, Budapest, PPKE, 2005, 107–160.

Wolfgang Philipp Kilian a költő Zrínyi Miklóst ábrázoló rézmetszete, részlet, 1701 (MNM, Történelmi Képcsarnok)

